

**ІСТОРИЧНИЙ ЧАСОПИС
З БОГЕМІСТИКИ І
СЛОВАКІСТИКИ**

Випуск 6

**ПОЛІТИЧНЕ ЗАКУЛІСНЯ ВІЙНИ
ТА МИРУ В ІСТОРІЇ
СЛОВАКІВ І ЧЕХІВ**

Ужгород 2016

ЗМІСТ

СТАТТІ.....	7
Павло Пеняк. Йозеф Скутіл та вивчення кам'яного віку Закарпаття.....	7
<i>Litviaková Zuzana</i> . The find of barrel-shaped vessel from bronze age settlement in Hoste (sw Slovakia) and its context	14
Ярослав Андрусяк. Вплив реформаційного руху на політичні відносини в Чеському королівстві за правління Людовіка II Ягеллона.....	30
Віктор Мельник. Чесько-німецький етнополітичний конфлікт в середині ХХ століття.....	42
<i>Матеріали Міжнародної наукової конференції "Україна і Словаччина на початку Другої світової війни: міфи, реалії, пам'ять" .....</i>	71
Степан Віднянський. Світ напередодні Другої світової війни: історіографічні інтерпретації початку війни.....	71
Іван Боровець. Березнева криза 1939 року та проголошення незалежності Словацької держави.....	81
Геор Ліхтей. Дипломатичний дискурс радянсько-словацьких відносин у 1939-1941 роках.....	100
Юрій Данилець. Канонічні проблеми православної церкви на Закарпатті та в Східній Словаччині напередодні та в роки Другої світової війни.....	118
Олександр Лисенко. Український чинник на початковому етапі Другої світової війни	134
Валерій Грицюк. Підготовка та проведення наступальної операції Українського фронту у вересні 1939 року	147
Тетяна Пастушенко. Початок Другої світової війни у спогадах жителів Закарпаття: за матеріалами усноісторичних проєктів...	157

КАНОНІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ЗАКАРПАТТІ ТА В СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ НАПЕРЕДОДНІ ТА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Юрій ДАНИЛЕЦЬ (Ужгород, Україна)

Данилець Юрій. Канонічні проблеми православної церкви на Закарпатті та в Східній Словаччині напередодні та в роки Другої світової війни; 15 сторінок; кількість бібліографічних джерел – 36; мова українська.

Резюме. У статті розглядається розвиток православної церкви на Закарпатті та в Східній Словаччині напередодні та в роки Другої світової війни. Розглядаються основні причини канонічних суперечностей та їх наслідки. Відзначено вплив держави на релігійні процеси в краї. Прослідковано діяльність окремих релігійних діячів та їх роль у канонічних питаннях.

Ключові слова: православні, церква, єпископ, адміністратор, монастир.

Після відродження православ'я серед русинів в Австро-Угорщині пастирську роботу серед них з 1921 р. почала вести Сербська православна церква (далі СПЦ). Під проводом сербських єпископів-делегатів була створена "Карпаторуська автономна православна церква", яка в 1931 р. лягла в основу Мукачівсько-Пряшівської православної єпархії. Першим постійним єпископом нової єпархії був Дамаскин (Грданічка). До 1938 р., коли владику перевели на пастирську опіку в Канаду, він створив міцну єпархіальну структуру. На території єпархії проживало близько 150 000 вірників. В умовах постійної зміни політичних режимів на Закарпатті протягом першої половини ХХ ст., православна церква переживала не легкий час.

Історіографія порушеного у заголовку питання є досить скупою. У 1999 р. ігумен Гавриїл (Кризина) видав невелику книгу з історії православ'я, яка є його кандидатською дисертацією на здобуття наукового ступеня кандидата богослов'я [13]. На основі документів чеських, українських та французьких архівів написана монографія Павела Марека і Володимира Бурегі. Вони відтворили цілісну картину розвитку православ'я на Закарпатті в 1918–1953 рр., показали державно-церковну політику Угорщини і Чехословаччини по відношенню до православної церкви. Матеріали закарпатських та львівських архівів лягли в основу книги автора цих рядків [8]. Своїм науковим підходом привертають увагу роботи Осипа Данка [11], Валентини Марьини [15], Миколи Палінчака [22], Володимира Фенича [30].

У даній публікації ми розглянемо тільки один із аспектів історії православної церкви на Закарпатті, а саме канонічні проблеми та суперечності між СПЦ та прихильниками архієпископа Савватія (Врабец), який здобув хіротонію в Константинополі. Хронологічні межі досліджуваної теми – 1938–1943 рр.

23 червня 1938 р. на вакантну посаду Мукачівсько-Пряшівського єпископа був обраний Володимир (Раїч), професор чоловічої реальної гімназії в Белграді. Єпископ Володимир (у миру Любомир Раїч) народився 11 січня 1882 р. в м. Ужице (Сербія). У рідному місті Любомир закінчив основну школу і два класи реальної гімназії. Після чого поїхав в Росію, де в 1903 р. закінчив Віфанську духовну семінарію. У 1907 р. отримав диплом кандидата богослов'я Московської духовної академії. Після чого повернувся до Сербії, де працював викладачем в різних наукових установах в Ужице, Скоп'є, Шапцу, Кругевіце, Раковіца. З 1922 по 1938 рр. – на викладацькій роботі в гімназії. Після смерті дружини, 7 травня 1937 р. в монастирі Раковіца прийняв чернецтво. Постриг здійснив патріарх Сербський Варнава (Росіч). На богослужінні були присутні першоієрарх Руської православної церкви закордоном (далі РПЦЗ) митрополит Анастасій, єпископи Митрофан, Йован, Савва [27, с. 302]. 10 травня 1937 р. рукоположений у сан ієродиякона, через три дні в сан

ієромонаха [16, с. 4]. У лютому 1938 р. висвячений в архимандрита і призначений редактором часопису "Гласник".

30 жовтня 1938 р. в соборному храмі патріархії було здійснено його хіротонію. Інформацію про хіротонію знаходимо на сторінках газети "Православна Русь": "В воскресенье 30 октября в Белграде в чрезвычайно праздничной обстановке в Патриаршем Соборе состоялась хиротония в Епископы Архимандрита Владимира. Литургию и хиротонию отправлял Его Святейшество Патриарх Сербский Гавриил, в сослужении Митрополитов Анастасия и Досифея и Епископов Ириней Бачского и Симеона Шабачского, при русском протодьяконе о. Алексее Годяеве. В алтаре находились Митрополит Иосиф и Епископы Серафим, Емилиан, Нектарий и Дионисий. Присутствовали также представители чехословацкого посольства" [31, с. 1]. Храм був переповнений колегами та учнями єпископа Володимира. Після вручення архієрейського жезлу єпископ Володимир виголосив промову, яка надрукована на сторінках "Гласника" [17, с. 717-721]. У 1945-1947 рр. - адміністратор Рашко-Призренської єпархії, а з 1946 по 1947 рр. і адміністратор Черногорської-Приморської єпархії. 20 травня 1947 р. призначений єпископом Рашко-Призренським [9, с. 22]. Помер 14 лютого 1956 р. [25, с. 91].

16 листопада 1938 р. єпископ Володимир приїхав в Мукачеву, де 20 листопада відбулася його інтронізація. В богослужінні взяв участь представник Священного Синоду СПЦ, єпископ Серафим (Йованович) [12, ф. 109, оп. 1, д. 461, л. 41]. Під керівництвом єпископа Володимира виявилось 130 парафій, в тому числі 12 на Пряшівщині, розташованих в 6 благочиннях, 5 монастирів і 13 скитів з 417 насельниками. У зв'язку з тим, що 2 листопада 1938 р. згідно із Віденським арбітражем, угорці захопили Мукачеву, єпископ Володимир 26 листопада переїхав в м. Хуст. Автономний уряд Підкарпатської Русі / Карпатської України саме це місто обрало своєю столицею. У Мукачеві єпископ Володимир залишив свого адміністратора - ігумена Аверкія (Таушева), під керівництвом якого виявилася архієрейська резиденція і єпархіяльне майно, а також номінально всі парафії і монастирі на території, які відійшли до Угорщини [28, с. 50].

У зв'язку з тим, що главою автономного уряду був греко-католицький священник Августин Волошин, у православних церковних колах було побоювання, що нова влада буде вороже ставиться до православних. Але ці припущення не справдилися. 28 листопада 1938 р. єпископ Володимир особисто відвідав главу уряду А. Волошина. За повідомленням газети "Нова свобода" православний єпископ "зложив прем'єрові заяву лояльності до Карпатоукраїнської держави та її влади" [18]. 21 грудня 1938 р. А. Волошина відвідали сербський митрополит Йосиф (Цвйович), єпископ Володимир (Раїч) та архимандрит Олексій (Кабалюк). Делегація передала вітання від сербського патріарха Гавриїла (Дожича). Митрополит Йосиф від імені Священного Синоду СПЦ запевнив прем'єра, що православна церква буде лояльною до влади Карпатської України і не буде втручатися у внутрішні національні справи автономного уряду [19]. 8 лютого 1939 р. у белградському часописі "Політика" митрополит Йосиф стверджував, що православні мають в Карпатській Україні ті самі права, що й греко-католики. "Прем'єр Волошин ставиться з політичною толерантністю до православної церкви" [36].

Після захоплення Карпатської України угорською армією ситуація в православній церкві почала стрімко змінюватися. Ще на початку 1939 р. в Будапешті виникла ідея створити в Угорщині автокефальну православну церкву. Тому, на Закарпатті починається прихована підтримка невеликої групи духовенства, яка з 1923 р. підпорядковувалася празькому архієпископу Саватію (Врабцу). Його прихильники, навіть, працювали в єпархіяльному управлінні в Хусті, де проводили анти-сербську агітацію. На початку 1939 р. з Хуста за підписом Євгена Якуба, члена єпархіяльного управління, було відправлено лист до декана Мигалія Дорослаї в Сигот, а за його посередництва в Міністерство внутрішніх справ в Будапешті. Автор звернення просить "щоб зробили вони потрібні кроки для того, щоб звільнити нас від сербських бандитів". Маючи на увазі, в першу чергу, єпископа Володимира. "Сербська юрисдикція потрібна тільки Гомічкову, Кабалюку, монахам Матвію та Амфілохію" [11, с. 358].

Підпільна діяльність проти сербської юрисдикції з боку деяких священників на чолі з Михайлом Поповим, якого угорський уряд розглядав кандидатом на єпископську посаду нової церкви, була відома єпископу Володимиру. У першому номері журналу "Православний вісник" за 1939 р. була поміщена інформація, в якій вказувалося, що в селах єпархії поширюються чутки про те, що угорська влада проти православ'я і нібито хоче знищити православну церкву. Далі зазначалося, що керівництво єпархії з цього приводу звернулося до місцевих адміністративних органів і відправило делегацію в Будапешт. Угорська влада різко виступила проти таких чуток і заявила про рівноправність православ'я з усіма конфесіями в державі [32, с. 14].

7 жовтня 1940 р. єпископ Володимир видав пастирське послання до "Всех о. о. благочинных и настоятелей приходов". У документі владика чітко характеризує персони агітаторів і ситуацію в церковному питанні взагалі [7, с. 102]. "До нашего сведения дошло, что нашу епархию часто посещают какой-то Дорослай и какой-то Михаил Попов, именующие себя православными священниками. Как мне известно, они устраивают с нашими священниками встречи и собрания и ведут между ними агитацию против законной юрисдикции Сербской Церкви и против нас, как законного архиерея. К сожалению некоторые соблазнились и отошли от нас" [5, арк. 359]. Далі єпископ дає оцінку Дорослаю і Попову. "... Дорослай постановлениями Священного Синода Сербской Церкви лишен сана, г. Попов решением Высокопреосвященнейшего Митрополита Евлогия, управляющего Русской Церковью в Западной Европе, лишен прихода; позднее он примкнул к юрисдикции Высокопреосвященнейшего Митрополита Анастасия, управляющего Русской Церковью за границей, но вскоре же был запрещен в богослужении, которое до сих пор с него не снято. Поэтому каноны Церкви запрещают им, и с ними, какое бы то ни было общение, не только молитвенное, но даже и всякое другое, во избежание соблазнов. Оба они, выражаясь словами священного Писания, насильники, которые не радят об своих овцах, ибо их оставили и ходят к чужим - к вам, не дверью, а через ограду. Своей

пагубной агитацией они смущают и сеют смуту опасную для Православной Церкви и для нашей епархии, своими ложными обещаниями они соблазняют малодушных и слабых в вере, прельщая их материальными благами и земными почестями и высокими званиями... В интересах порядка и дисциплины в епархии я запрещаю сообщаться с ними и принимать их в свои дома и устраивать с ними свидания и собрания, какие, к сожалению, имели место в Хусте в церковном доме" [5, арк. 359]. У своєму посланні єпископ також звернув увагу на свій можливий від'їзд із Закарпаття. "Виду известных вам обстоятельств, я буду принужден просить перемещения или освобождения от Мукачевской епархии, но сам, своевольно, я вас не покину и не оставлю, и буду делить с вами и дальше ваше горе, и вашу печаль" [5, арк. 359]. У документі також знаходимо запевнення єпископа в тому, що угорська влада не виступає проти православ'я.

Дуже складною залишалася ситуація в Пряшівській частині єпархії. Після проголошення незалежної Словацької держави (14 березня 1939 р.) і повної окупації Підкарпатської Русі єпископ Володимир не міг повною мірою піклуватися про парафії в Східній Словаччині. На території Словаччини діяло в той час 12 парафій, монастир прп. Іова у Ладомирові¹ і дві церковні громади в юрисдикції митрополита Євлогія (Георгієвського) [34]. У липні 1939 р. єпископ Володимир відвідав монастир у Ладомирові, звідки разом з благочинним приходів прот. Василем Соловйовим провів пастирські візити в православні села Пряшівщини [32, с. 14].

25 липня 1939 р. настоятель монастиря прп. Іова ігумен Серафим (Іванов) подав Архієрейському Синоду РПЦЗ донесення, в якому вказував на необхідність передачі православних парафій в Словаччині з юрисдикції СПЦ під управління єпископа Берлінського і Німецького Серафима (Ляде). До донесення була також надана копія доповідної записки протоієрея Василя Со-

¹ 24 лютого 1939 р. єпископ Володимир (Раїч) офіційно визнав типографське братство прп. Іова Почаївського монастирем юрисдикції Архієрейського Синоду РПЦЗ.

ловйова єпископу Володимиру з аналогічними пропозиціями [34]. Записка була подана єпископу, напевно, під час його перебування в Словаччині. Керівники РПЦЗ підтримали отримане повідомлення, але вказали, що ця передача повинна бути здійснена тільки за згодою СПЦ.

Серби були не готові до такого ходу дій. 14 липня 1940 р. єпископ Володимир прибув до монастиря у Ладомирові. В обителі владики прожив чотири дні, займаючись терміновими церковними справами. Він вшанував пам'ять російських воїнів Першої світової війни, відслуживши на їх могилах панахиду. За ці дні було здійснено кілька рукоположень. У сан ігумена був зведений ієромонах Ігнатій, в сан ієромонаха висвячений ієродиякон Григорій, в сан ієродиякона – монах Віталій, в сан іподіякона – монах Сергій, в сан протоієрея – настоятель парафії с. Бехерево Олексій Омелянович [33, с. 5]. 14 липня 1940 р. єпископ Володимир присвятив також іконостас у храмі с. Вілагі. Під час літургії він нагородив камилавкою священика з Межилаборців Іоанна Іванова і місцевого настоятеля Василя Птащука [3, с. 5].

Єпископ Володимир розумів, що йому важко керувати парафіями в іншій державі, і цей факт буде використаний представниками РПЦЗ для перекладу парафій під свою юрисдикцію. Про це свідчило і донесення від 25 червня 1939 р., що згадувалося нами раніше. 15 липня 1940 р. "Православная Русь" розмістила на своїх сторінках невелику замітку під назвою «Перемени в каноническом устройстве Православной Церкви на Пряшевщине». У статті невідомий автор вказував, що у зв'язку з політичним відділенням Пряшівської Русі від Підкарпатської Русі, Священний Синод СПЦ вирішив передати православні парафії Пряшівщини з ведення єпископа Володимира (Раїча) в безпосереднє підпорядкування Патріарху Сербському Гавриїлу (Дожичу). У нових умовах патріаршим намісником-адміністратором був призначений протоієрей Василь Соловйов, з правом носіння палиці [23, с. 5].

Після нападу Німеччини на Югославію ситуація в корені змінилася. Єпископу Володимиру було запропоновано прийняти угорське громадянство з усіма священиками єпархії, але ар-

хієрей категорично відмовився [8, с. 177]. Після цього, в квітні 1941 р. на залізничному вокзалі Мукачева єпископ був заарештований. Газета "Православная Русь" 1 травня 1941 р. розмістила дві невеликі замітки. У першій вказувалося, що "праваний єпископ Мукачевский в настоящее время отстранен от управления епархией мадьярскими властями и временно поселился на покой вблизи Будапешта" [21, с. 8]. У другій замітці читачам повідомлялося, що в Острозькому монастирі біля Цетінє німецькими властями було заарештовано сербського патріарха Гавриїла [1, с. 8]. Першоієрарха було зразу ж відправлено до концтабору, а єпископа Володимира угорці інтернували в заміському будинку римо-католицького єпископа в м. Вац (Угорщина) [10, с. 70].

Цілком можливо, що перебуваючи під наглядом, єпископ Володимир знайшов можливим налагодити зв'язок з архієпископом Серафимом (Ляде) і попросити його про прийняття в своє управління парафій Східної Словаччини. Крім того, патріарх Гавриїл, якому безпосередньо підпорядковувалися ці парафії, знаходився в концтаборі Дахау. Ці наші припущення ґрунтуються на архівних документах, які будуть проаналізовані пізніше.

16 вересня 1941 р. архієпископ Серафим (Ляде) сповістив настоятеля монастиря у Ладомирові ігумена Серафима, що він бере під свою опіку монастир і всі православні парафії в Словаччині [34]. В середині жовтня 1941 р. єпископ Володимир (Раїч) був висланий в Югославію. В свою чергу, 22 жовтня 1941 р. архієпископ Серафим відвідав столицю Словаччини-Братиславу. Під час візиту він зустрівся з представником монастиря прп. Іова архімандритом Нафанаїлом і протоієреєм В. Соловйовим. На нараді владики прийняв від протоієрея В. Соловйова православні парафії Східної Словаччини і призначив його ж на посаду свого адміністратора цих парафій [2, с. 8].

26 травня 1942 р. Архієрейський Синод РПЦЗ прийняв рішення про перетворення Німецької єпархії в Середньо-Європейський митрополітичний округ на чолі із зведеним у сан митрополита Серафимом (Ляде). До складу цього округу увійшли

і всі православні громади в Австрії, Словаччини, протекторат Чехії і Моравії, значна частина яких формально залишалася в сербській юрисдикції [34].

Незважаючи на те, що єпископ Володимир був висланий в Сербії і не міг керувати парафіями Мукачівсько-Пряшівської єпархії, серби вперто продовжували відстоювати своє право на канонічну територію і духовенство. За словами М. Шкаровського, 3 липня 1941 р. голова Сербського Синоду митрополит Йосиф (Цвійович) звернувся до голови Архієрейського Синоду РПЦЗ митрополита Анастасія (Грибановського) з проханням враховувати права СПЦ на її парафії у зв'язку з утворенням округу. У відповіді владики Анастасія від 11 липня йшлося про те, що сербські громади не розглядалися як складові частини Середньо-Європейського округу (в юрисдикційному плані) [34]. У своїх листах до митрополита Серафиму (Ляде) глава РПЦЗ нагадував, що серби стурбовані ситуацією з православними парафіями в Словаччині і бояться, що вони будуть приєднані остаточно до РПЦЗ.

Цікава відповідь митрополита Серафима – митрополиту Анастасію, вважаємо, що він частково поставив крапку в напружених відносинах між СПЦ і РПЦЗ. За словами М. Шкаровського, митрополит Серафим в своєму листі висловив здивування тим, що Синод СПЦ висловлює невдоволення його діями. «Я прекрасно понимаю, что захват мною сербских приходов только еще более осложнил бы положение нашего Архиерейского Синода». У той же час він зазначив, що прийняття православних парафій Східної Словаччини в його юрисдикцію відбулося на прохання єпископа Володимира: «Преосвященный Владимир, Епископ Мукачский, настоятельно просил меня взять эти приходы в свое управление, так как он лишен возможности управлять этими приходами». Підсумовуючи лист, митрополит Серафим вказував: «Мне кажется, что Сербский Синод должен был бы благодарить меня, а не протестовать против этой моей помощи, совершенно бескорыстной. Неужели интересы Сербской Православной Церкви страдают вследствие того, что я временно принимаю на себя заботы о приходах, находящихся

в настоящее время вне сферы влияния Сербского Архиерейского Синода и Преосвященного Епископа Владимира? Ведь моя помощь только временная мера в пользу Сербской Православной Церкви... Я полагал, да и ныне полагаю, что мой долг – делать все от меня зависящее ради спасения Православия. Неужели это преступление?» [34].

На засіданні Синоду СПЦ від 26 вересня 1942 р. було заслухано інформацію про становище православних парафій в Словаччині. Було підкреслено, що єпископ Володимир просив митрополита Серафима, взяти словацькі громади під свій захист і надати їм духовну підтримку. Синод ухвалив рішення, що в даний час така ситуація допустима, оскільки митр. Серафим діяв не самочинно, а на прохання єпархіального архієрея. Було також вирішено просити єпископа Володимира спробувати знайти можливість повернутися в єпархію. У разі неможливості здійснення цього побажання, Синод вирішив просити главу уряду Сербії М. Недича дипломатичним шляхом домогтися передачі управління словацькими парафіями єпископу Будимському Георгію (Зубковичу) [34].

Після арешту єпископа Володимира на Закарпатті православними парафіями почав керувати адміністратор ігумен Феофан (Сабов), призначення якого відбулося за узгодженням з Синодом СПЦ. Однак, 12 квітня 1941 р. регент Угорщини Міклош Хорті призначив «адміністратором греко-східних угорських та греко-східних русинських церковних частин» згаданого нами вище Михайла Попова [35, s. 1]. Всі ці дії Попов погоджував з Савватієм, який ще 26 вересня 1940 р. видав указ про призначення його своїм адміністратором в Угорщині. За словами М. Попова, архієпископ Савватій поставив перед ним завдання об'єднати в одну єпархію всі приходи в Угорщині та на Закарпатті, котрі не входили під юрисдикцію єпископа Володимира (Раїча) та створити в Угорщині русько-угорську православну церкву [5, арк. 19].

За підтримки угорської влади М. Попов вирішив очолити також парафії Мукачівсько-Пряшівської єпархії. У травня 1941 р. ігумен Феофан отримав від Попова листа, в яко-

му останній вимагав підготувати передачу єпархії в його руки. О. Феофан "на это письмо ответил, что он назначен епископом Владимиром его заместителем и администратором епархии. Министерство против этого не возражало, поэтому он считает себя правомочным управлять делами епархии, поэтому считал письмо Попова возмутительным" [5, арк. 160]. Попов, через регентського комісара, відповів категоричним наказом приготувати єпархію до здачі. Щоб не нести одноосібну відповідальність за передачу єпархії, ігумен Феофан (Сабов) 31 травня 1941 р. зібрав засідання єпархіальної ради. Однак, на зібрання з'явився новопризначений адміністратор у супроводі свого секретаря Поповича, Феке, Дорослая та вигнав членів єпархіальної ради. «Пригрозил полицией, если кто попытается чинить ему препятствия». Наступного дня, було влаштовано богослужіння, після якого урочистий обід в ресторані «Зірка». На цих подіях були присутні регентський комісар Міклош Козма, Мукачівський окружний начальник Дудинський, начальник 2 відділу Міністерства культів і народної освіти Шандор Есенський, капітан мукачівської поліції. Із священників на церемонії були присутні: Кабалюк, Мучичка, Стойка, Солко, Росоха, Якуб, Бабич, Носа, Пашкуй, Дудла, Мадар, Илечко, Горват, Дорослай, Олаг, Горзов [5, арк. 160].

Сам М. Попов у 1947 р. на допиті описував причину свого призначення на посаду: "Венгерское правительство назначило меня на должность администратора православной церкви потому что, я зарекомендовал себя как антисоветчик. Венгерское правительство имело цель создать самостоятельную-автокефальную православную церковь в Венгрии, чтобы чрез нее влиять на славянское население Венгрии и оккупированных ею территорий. Для этого венгерскому правительству должна была церковь, свободная от славянского влияния сербской и русской церквей" [5, арк. 86].

Коли спроба створення автокефальної православної церкви в Угорщині провалилася, і цьому перешкодила в першу чергу Німеччина, Попов почав думати про зміну юрисдикції. Крім того, 30 травня 1942 р. Гестапо заарештувало архієпископа Са-

ватія (Врабеца) і він залишився без церковного патрона. 11 та 20 січня 1943 р. відбулася зустріч адміністратора з митрополитом Серафимом, з яким обговорювалося становище православної церкви в Угорщині [5, арк. 34]. У червні 1943 р. М. Попов був знятий з посади адміністратора. На цій посаді був відновлений ігумен Феофан (Сабов), прихильник сербської юрисдикції [8, с. 188]. Він почав готувати ґрунт для повернення єпископа Володимира з Сербії. У жовтні 1944 р. Закарпатті було звільнено Радянською армією.

З 7 до 13 грудня 1944 р. в Москві перебувала делегація православного духовенства Мукачівсько-Пряшівської єпархії на чолі з ігуменом Феофаном (Сабов). Головним завданням делегації було домогтися передачі православних Закарпаття з Сербської юрисдикції в РПЦ [6]. У квітні 1945 р. Московська Патріархія направила церковну делегацію на чолі з єпископом Кіровоградським Сергієм (Ларіним) в Югославію. Делегацію прийняв митрополит Скоплянський Йосип (Цвійович), тому що патріарх Гавриїл перебував тоді ще в концтаборі [14, с. 123-150; 26, с. 18-28]. У той час у всій країні перебувало дев'ять єпископів, а засідання Священного Синоду становило п'ять архієреїв. Між ними був і єпископ Володимир (Раїч), який погодився на передачу очолюваної ним єпархії в юрисдикцію Москви. На засіданні Священного Синоду СПЦ від 6-8 вересня 1945 р. було прийнято рішення про канонічний перехід Мукачівсько-Пряшівської єпархії до складу РПЦ.

20 жовтня 1945 р. Священний Синод СПЦ відправив єпископа Володимира (Раїча) в Москву для офіційної передачі Мукачівсько-Пряшівської єпархії до складу РПЦ. Єпископа супроводжував в цій поїзді ієродиякона Прохор Якшич. У Москві вони зустрілися з патріархом Алексієм, а 22 жовтня 1945 р. відбулось засідання Священного Синоду РПЦ [29, с. 234]. На цьому засіданні єпископ Володимир зачитав лист голови Священного Синоду СПЦ митрополита Йосифа (Цвійовича), в якому останній повідомляв рішення Священного Синоду про передачу Мукачівсько-Пряшівської єпархії у відання РПЦ. Після оголошення листа, єпископ Володимир, згідно 67 правила Карфагенського

Собору висловив від себе згоду на передачу єпархії до РПЦ, під кінець він виступив з короткою промовою [24, с. 20 – 21].

24 листопада 1945 р. патріарх Московський хіротонізував Георгія Сидорука в єпископа Уманського, вікарія Київської митрополії, під ім'ям Нестора, одночасно призначивши його адміністратором православної Мукачівсько-Пряшівської єпархії [4, с. 191]. 6 листопада 1945 р. єпископи Володимир та Нестор прибули до Мукачева. 9 листопада новообраний владика прийняв від попередника єпархіальний архів, а 11 листопада 1945 р. в кафедральному храмі Мукачева, відбулася його інтронізація [20].

Таким чином, напередодні та в роки Другої світої війни на окреслених у заголовку територіях відбувалося суперництво між представниками кількох православних церков. Сербська церква з угорською окупацією втратила свою першість, її приходи було підпорядковано адміністратору М. Попову, котрий діяв від імені архієпископа Савватія. Однак, наприкінці війни серби відновили свою владу, але втратили єпархію через її включення до РПЦ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арест Патріарха Гавріила // Православная Русь. – 1941. – 1 мая. – С. 8.
2. Архієпископ Серафим в Словачії // Православная Русь. – 1941. – 30 октября. – С. 8.
3. Богослуженіє в с. Вилагі // Православная Русь. – 1940. – 15 июля. – С. 5.
4. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / переклад з англійської Наталії Кочан, за редакцією Олега Турія. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005.
5. Галузевий державний архів Служби Безпеки України (далі ГА УСБУ). Архівна кримінальна справа № 75886-ФП (Попов Михайло Михайлович).

6. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. Р – 6991. Совет по делам религий при Совете Министров СССР. Оп. 2. Дело 9. Материалы о приезде в Москву делегации православной церкви Закарпатской Украины для воссоединения с Московской патриархией (протоколы, стенограммы, переписка) (19 ноября 1944 – 11 декабря 1944). – На 57 листах.
7. Данилець Ю. Релігійна діяльність Михайла Попова на Закарпатті в 1938–1944 роках // Українське релігієзнавство. – 2007. – № 43. – С. 102.
8. Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ століття. – Ужгород, 2009. – 376 с.
9. Данилець Ю. Пастырская деятельность епископа Владимира (Раича) в Закарпатье накануне и в годы Второй мировой войны // Вестник Пермского университета. История. – 2010. Вып. 1 (13). Война и российское общество. – Пермь, 2010.
10. Данилець Ю. Трансформації в житті православної церкви на Закарпатті в 1939–1945 гг. // Русин. – 2015. – № 2.
11. Данко О. Угорська політика відносно православної церкви в 1939–1944 рр. // Культура Українських Карпат: традиції і сучасність. Матеріали міжн. наук. конф. Ужгород, 1994. – С. 349–364.
12. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 109. – Оп. 1. – Д. 461. – Л. 41.
13. Игумен Гавриил (Кризина). Православная Церковь на Закарпатье (век XX). – К., 1999. – 200 с.
14. Кострюков А., Кривошеева Н. Новые документы к жизнеописанию архиепископа Сергия (Ларина). Воспоминания епископа Василия (Родзянко) и М. Е. Губонина // Вестник ПСТГУ. II. История Русской Православной Церкви. 2009. Вып. 1 (30). – С. 123–150.
15. Марына В. Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина. 1939–1945 гг. Документальный очерк. М.: Новый хронограф, 2003. – 303 с.
16. Наш Преосвященный владыка // Православный вестник. – 1939. – № 1. – С. 4.

17. Нов епископ Мукачевско-Пряшевски господин Владимир (Рајић) // Гласник. - 1938. - Број 28, 29. - 15 (28) новембра. - С. 717-721.
18. Нова Свобода. - 1938. - 30 листопада.
19. Нова Свобода. - 1938. - 23 грудня.
20. Одинцов М. Вероисповедная политика советского государства в 1939-1958 гг. // Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939-1958 (Дискуссионные аспекты). - М., 2003 // <http://www.rusoir.ru/print/02/108/index.html>
21. Отстраненіе Преосвященнаго Епископа Владимира // Православная Русь. - 1941. - 1 мая. - С. 8.
22. Палінчак М. Державно-церковні відносини на Закарпатті та в Східній Словаччині в 20-середині 30-х років ХХ століття. - Ужгород, 1996. - 92 с.
23. Перемены в каноническом устройстве Православной Церкви на Пряшевщине // Православная Русь. - 1940. - 15 июля. - С. 5.
24. Пребывание в Москве еп. Мукачевского Владимира // ЖМП. - 1945. - № 11. - С. 20-21.
25. Сава, епископ Шумадијски. Српски јерарси. - Белград, 1996.
26. Савинский С. Пятнадцать дней в Югославии // ЖМП. - 1945. - № 06 - С. 18-28.
27. Свечано монашење г. Љубомира Н. Рајића // Гласник. - 1937. - Број 9, 10. - 20 маја (2 јуна). - С. 302.
28. Свято-Троицкий монастырь. Памятка к 75 летию. - Джорданвилль, 2005.
29. Скурат К. История Православных Поместных Церквей: Учебное пособие. - В 2 т. - М., 1994. - Т. 2.
30. Фенич В. Церковна політика автономного уряду о. Августина Волошина та національно-політична ідентичність греко-католицьких і православних священників Карпатської України (жовтень 1938 - березень 1939 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 13 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол.: М. М. Вегеш (голова редкол.),

- Д. Д. Данилюк (заст. голови редкол.) та ін. - Ужгород: СМП "Вісник Карпат", 2005. - С. 48-67.
31. Хиротонія епископа Владимира // Православная Русь. - 1938. - С. 1.
32. Церковная хроника // Православный вестник. - 1939. - С. 14.
33. Церковное торжество в обители преп. Иова // Православная Русь. - 1940. - 15 июля. - С. 5.
34. Шкаровский М. Монастырь преподобного Иова Почаевского в Словакии // <http://www.krotov.info/history/20/1930/slovakia.htm>
35. Budapesti Közlöny. - 1941. - 13 aprills.
36. Politika. - 1939. - 8 februara.

The canonical problem Orthodox Church in Transcarpathia and Eastern Slovakia before and during the Second World War

Yurij Danilets (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. The article deals with the development of the Orthodox Church in Transcarpathia and Eastern Slovakia before and during the Second World War. The main reasons canonical contradictions and their consequences. The influence of the state on religious processes in the province. Followed the activities of some religious leaders and their role in canonical matters.

Keywords: Orthodox Church, bishop, administrator, monastery.